

Manninen, Juho-Oskari

Sukupuoli-identiteetti alakoulussa

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Taito- ja taidepainotteinen luokanopettajakoulutus
2018

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Sukupuoli-identiteetti alakoulussa (Juho-Oskari Manninen)

Kandidaatin tutkielma, 33 sivua, 0 liitesivua

Huhtikuu 2018

Sukupuoli on käsite, joka on puhuttanut ihmisiä viime aikoina paljon ja aiheesta onkin käyty paljon keskustelua niin perinteisessä kuin myös sosiaalisessa mediassa. Sen lisäksi kyseessä on kuitenkin myös paljon mielipiteitä jakava ja luulojen ja oletusten varassa keskusteltu aihe. Vahvat sukupuoliroolit ja stereotypiat yhteiskunnassamme hidastavat keskustelun tietopohjan leviämistä ja ylläpitävät vastustusta sukupuolen moninaisuutta kohtaan, mistä syystä kaikki aiheesta tehty tutkimus on tärkeää. Toisaalta myös tieteen piirissä aiheesta on erimielisyyksiä ja tässä tutkimuksessa pyrinkin käsittelemään aihetta mahdollisimman monipuolisesti. Pyrin määrittelemään sukupuolen käsitteen ja kyseisen käsitteen herättämän kritiikin, kuin myös sukupuoli-identiteetin ja koulun yhteyttä molemmilta kannoilta: Kuinka sukupuolen moninaisuus vaikuttaa kouluun ja kuinka koulujärjestelmä instituutiona vaikuttaa sukupuolen käsitteeseen ja erityisesti sen stereotyyppien ylläpitämiseen.

Sukupuoli on fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia osa-alueita käsittävä osa ihmistä ja ihmisen olemusta. Tässä tutkimuksessa pyrin luomaan käsitystä siitä, mitä sukupuoli-identiteetti, eli tuon kokonaisuuden psyykinen osa-alue, tarkoittaa ja mitä se merkitsee alakoulun kontekstissa. Käsitteen monipuolisuuden myötä tutkimus käsittelee myös lähikäsitteitä kuten sukupuolitietoisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa, joiden ymmärtäminen ja tiedostaminen on välttämätöntä aiheen ymmärtämisen kannalta. Tutkimuksessa käsitelty sukupuolikäsitys pohjautuu vahvasti Judith Butlerin käyttämään käsitykseen sukupuolesta performatiivina, eräänlaisena rituaalina, jota ihmiset toistavat ja täten luovat tuolle käyttäytymiselle sukupuolen merkityksen, jonka ympäröivän kulttuurin ontologia pystyy antamaan. Sukupuolirooleja laajentaakseen performatiivien on rikottava kulttuurin muodostamia normeja, jolloin normit joutuvat uudelleen tarkastelun kohteeksi ja mahdollisesti rikkoutuvat. Lisäksi tutkimuksessa käydään läpi ajatuksia, jotka pohtivat koko sukupuolikäsitteen hajottamista. Identiteetin syntyä ja kehitystä kuvailevat tutkimukset, joita tässäkin tutkimuksessa käytetään ovat puolestaan identiteettitutkimuksen alaisia ja usein psykologian tutkimusaloilta peräisin.

Tämä tutkimus on kirjallisuuteen pohjautuva teoreettinen tutkimus, jonka lähdemateriaalina on sukupuolta käsittelevä kirjallisuus ja tutkimukset. Tutkimusten tuoreus vaihtelee 1990-luvulta vuoteen 2018. Tutkimuksen vanhimmat lähdeaineet ovat kuitenkin jo niin sanotusti klassikkoasemassa feministisessä kirjallisuudessa, minkä myötä niiden ikä ei ole suuri ongelma. Tutkimuksen totuuskäsityksen taustalla on eksistentiaalis-fenomenologishermeneuttinen filosofia, jonka mukaan totuus on suhteellista ja syntyy yksilön ja kulttuurin vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Kyseinen totuuskäsitys on feministisessä kirjallisuudessa hyvin yleinen, sillä kuten tämän totuuskäsityksen totuus, myös sukupuoli nähdään kulttuurin ja historian muodostamana konstruktiona.

Avainsanat: Sukupuoli, identiteetti, alakoulu, sukupuoli-identiteetti, sukupuolitietoisuus

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Tutkimusasetelma ja tutkimuksen lähtökohdat	8
2.1	Tutkimusmenetelmät	8
2.2	Tutkimuskysymykset ja -tehtävät	9
3	Käsitteiden määrittelyä	11
4	Mikä on sukupuoli?	14
5	Sukupuoli-identiteetti alakoulussa	17
5.1	Sukupuoleen liittyvät ongelmat koulumaailmassa	18
5.2	Tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmat sekä koulutuksen ja tasa-arvon kehittäminen	19
6	Johtopäätökset	24
7	Pohdinta	27
	Lähteet	31

1 Johdanto

Tutkimuksen aiheena on sukupuoli-identiteetti alakoulussa. Aihe on suhteellisen tuore ja tutkimusta aloittaessani aihepiiri oli myös mediassa, niin sosiaalisessa kuin perinteisessäkin, hyvin vahvasti pinnalla ja keskustelussa mukana. Oma mielenkiintoni aiheeseen muodostuikin tuon ajankohtaisuuden vuoksi ja sen myötä heränneistä ajatuksista myös oman osaamisen kehittämistä. En kokenut tietäväni itse asiasta tarpeeksi median esittämien tietojen ulkopuolelta, joten kandidaatintyön suuntaaminen kyseiseen aiheeseen tuntui luonnolliselta tavalta päästä kehittämään myös itseäni. Tähän kokemukseen perustuen uskon tutkimuksen voivan hyödyntää myös muita tulevia opettajia. Sukupuolentutkimus ei itsessään ole pelkästään kasvatustieteitä koskeva tieteenala, vaan kyseessä on tieteenalarajoja rikkova tutkimusala, joka toimii pääasiassa kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen rajapinnoilla (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos, 2018).

Sukupuoli-identiteetin eheys on myös merkittävä tekijä henkisen hyvinvoinnin kannalta, minkä myötä sukupuoli-identiteetin tukeminen ja itse käsitteen ymmärtäminen ovat opettajalle erittäin tärkeitä tehtäviä. Myös perusopetuksen opetussuunnitelmassa sukupuoli-identiteetti tulee esille, sillä oppivan yhteisön tavoitteena on tukea oppilaiden identiteetin kehittymistä. Opetussuunnitelmassa mainitaan lisäksi sukupuolitietoisuus ja sukupuoliroolien tiedostaminen opetuksessa, jotka liittyvät myös läheisesti aiheeseeni. (Opetushallitus, 2014, 24 & 28.) Koulutuksen järjestäjällä on myös laillinen vastuu kehittää koulutuksen tasa-arvoisuutta edistääkseen omaa toimintaansa, minkä seurauksena myös sukupuolten välisen tasa-arvon kehittäminen on väistämätön osa koulujen kehitystä. Koulujen tuli luoda tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat 1.1.2017 mennessä. (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 6 §; Opetushallitus, Toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu oppilaitoksissa.) Kyseisen yhdenvertaisuuslain tavoitteena on ehkäistä syrjintää ja tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneiden oikeusturvaa (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 1 §).

Koulujärjestelmä on myös ainakin osittain vastuussa sosiaalisten normien luomisesta, sillä oppilaiden viettäessä suuren osan päivästä koulussa, on opettaja heille auktoriteetti ja eräänlainen ympäröivän maailman roolimalli oman perheen ulkopuolelta. Lasten asenteet sukupuolta, seksuaalisuutta ja tasa-arvoa kohtaan myös määrittyvät pitkälti alakouluikäisenä

(Jääskeläinen, Hautakorpi, Onwen-Huma, Niittymäki, Pirttijärvi, Lempinen & Kajander. 2015, 12). Tältä kannalta tarkasteltaessa voidaankin nähdä, että opettajalla on vastuu tuoda omalla käytöksellään luokkahuoneiden sosiaaliseen ilmapiiriin ymmärrystä ja tietoa tasa-arvosta ja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta. Opettajan opettaessa sukupuolen käsitteestä, voi hän tukea myös oppilaita itseään ja vähentää heidän kokemaansa ahdistusta, jos oppilailla on oman seksuaalisuutensa tai sukupuolensa ymmärtämisen vaikeuksia. (Zacko-Smith & Smith, 2010, 3.) Tutkimusten valossa opettajat eivät kuitenkaan tällä hetkellä pidä kouluympäristöä nuorelle turvallisena paikkana kertoa seksuaalisuudestaan. Tästä huolimatta opettajat eivät ole myöskään halukkaita saamaan lisää koulutusta tai työvälineitä tilanteen muuttamiseen. (Lehtonen, 2012, 21.)

Suomessa tietoa sukupuolivähemmistöistä on yllättävän vähän, vaikka seksuaalivähemmistöjä koskevaa tutkimusta löytyykin suhteellisen paljon (Suhonen, 2014, 178). Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei suoranaisesti ole luoda selkeää kuvaa siitä, miten opettaja voisi oppilasta tukea, vaan enemmin antaa kuvaa siitä, mitä sukupuoli-identiteetti on. Tämän tiedon avulla esimerkiksi mahdollinen jatkotutkimus siitä, kuinka oppilaita voitaisiin tukea heidän sukupuoli-identiteettinsä kehittyessä, on huomattavasti helpompaa.

Arkiajattelussa sukupuoli-identiteetti puhuttaa ihmisiä paljonkin, mutta usein asiasta puhutaan vähäisellä tietämyksellä ja olettamusten varassa, jolloin väärinkäsitykset aiheesta ovat hyvin mahdollisia. Tällaisessa arkisessa keskustelussa ilmenee usein jopa vahvaa vastustamista sukupuoli-identiteetin käsitettä kohtaan, sillä se voidaan mahdollisesti kokea jopa omaa sukupuolikäsitystä vastustavana asiana. Sukupuolen käsittäminen muunakin kuin perinteisenä jakona naiseen ja mieheen ei kuitenkaan poista naisen naiseutta tai miehen miehyyttä, vaan laajentaa karttaa myös muillekin vaihtoehdoille, jotta jokaiselle ihmiselle löytyisi itselleen sopiva määrittely sukupuolestaan. Arkikeskustelussa myös seksuaalisuus ja seksuaalinen suuntautuminen ovat asioita, joiden erottaminen sukupuolesta voi osoittautua haastavasti, joten tässä tutkielmassa käsittelen myös kyseisiä termejä joissain määrin.

Tässä tutkimuksessa käsittelen sukupuoli-identiteettiä hieman laajemmassa määritelmässä, kuin pelkästään identiteettiä koskien, missä merkityksessä sitä yleensä Suomessa käytetään nimensä mukaisesti, sillä tutkimus pohjautuu vahvasti englannin kielen *gender*-sanaan, joka

itsessään alkuperäiskielessään sisältää myös sosiaalisen sukupuolen käsitteen. *Gender*-sana lyhyesti määriteltynä tarkoittaa ihmisen elämäntyyliä ja elintapoja, kun taas *sex* kertoo ihmisen geeneistä ja anatomiasta. (Prince, 2005, 29.) Tutkimuksessa perehdytään myös jonkin verran sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja sukupuolirooleihin. Nämä ratkaisut ovat perusteltuja, sillä puhtaasti sukupuoli-identiteettiin kohdistuvia tutkimuksia on ennestään olemassa huomattavan vähän *gender*-käsitteen ollessa ulkomaisessa sukupuolitutkimuksessa hyvinkin laajalti käsitelty aihe. Lisäksi tasa-arvo ja sukupuoliroolit yhdessä sukupuolitietoisuuden kanssa ovat hyvin rinnasteisia käsitteitä aina sukupuolesta puhuttaessa.

2 Tutkimusasetelma ja tutkimuksen lähtökohdat

2.1 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni luonne on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus ja toteutustavaltaan kyseessä on teoreettinen tutkimus, joka pohjautuu jo aiemmin tehtyihin tutkimuksiin ja niistä syntyneisiin kirjallisiin materiaaleihin. Tieteenfilosofiselta kannalta ajateltuna tutkimukseni on eksistentiaalis-fenomenologis-hermeneuttiseen filosofiaan pohjautuva. Kyseinen filosofia sisältää kaksi tieteenfilosofian osa-aluetta, jotka ovat nimeltään konstruktivismi ja kriittinen teoria. (Metsämuuronen, 2006, 206.)

Kriittinen teoria on kehittynyt Frankfurtissa ja sitä ovat edeltäneet muun muassa Marxin ja Hegelin ajatukset, mutta teoria itsessään on kuitenkin kehittynyt usean samankaltaisen teorian kokonaisuudeksi eikä muodostu vain yksittäisen ajattelijan tuotoksista (Bohman, 2005). Yhteistä näille eri teorioille on niiden todellisuuden käsite. Todellisuus muovautuu näiden teorioiden mukaan erilaisten sosiaalisten, poliittisten, kulttuuristen, ekonomisten, eettisten ja sukupuoleen liittyvien tekijöiden kokonaisuudessa. Toisaalta yhteistä on myös se, että tutkijan arvot vaikuttavat tutkimuksen lopputulokseen. Kriittinen tieteen teoria syntyi eräänlaisena vastaiskuna positivistiselle ja postpositivistiselle tieteenteorialle. Positivistisen ja postpositivistisen tieteenteorian mukaan totuus on se mitä kykenemme havaitsemaan, mutta kriittinen teoria kritisoi totuuden selkeyttä sen muodostuessa kriittisen teorian mukaan aiemmin mainittujen useiden tekijöiden vaikutuksesta. (Metsämuuronen, 2006, 206.) Sukupuolen tutkimuksessa näenkin tärkeänä ottaa huomioon kulttuurin vaikutukset siinä, mitä sukupuoli tarkoittaa ihmisen identiteetin kannalta, sillä myös ihmisten identiteetti muovautuu ympäröivän kulttuurin mukaan (Pirskanen, 2006, 95).

Konstruktivismiin ominaispiirre ja sen muista tieteenfilosofioista erottava tekijä on sen todellisuuskäsitys, jonka mukaan todellisuus ei ole realistista vaan suhteellista. Konstruktivismiin mukaan todellisuus on jokaisen omaa suhteellista todellisuutta, vaikka monilla ihmisillä todellisuuteen sisältyykin yhteisiä ominaisuuksia. (Metsämuuronen, 2006, 206.) Feministisessä tieteessä kriittinen teoria on usein tärkeä sen ottaessa huomioon

kulttuurin ja historian vaikutukset totuuteen, mutta tämän tutkimuksen konteksti pohjautuu mukailleen myös konstruktivistiseen tieteen teoriaan.

Tutkimus muodostuu jo tehtyihin tutkimuksiin tutustumalla ja näiden pohjalta yhtenäisen teorian muodostamalla. Tätä varten käyn läpi runsaasti tutkimusmateriaalia, johon minun on kuitenkin suhtauduttava lähdekriittisesti, sillä tutkimukseni luotettavuus on täysin riippuvainen käyttämieni lähteiden luotettavuudesta (Salminen, 2011, 9). Tärkeänä kriteerinä lähdekirjallisuutta valittaessa toimii tutkimusten tuoreus. Eettisiä valintoja kirjallisuuteen pohjautuvaan teoreettiseen tutkimukseen ei välttämättä liity monia, mutta kirjallisuuden valinta on kuitenkin yksi näistä valinnoista. Sukupuolitietoisuus on viime aikoina edennyt ainakin julkisessa keskustelussa huomattavia harppauksia, mistä syystä vanhemmat tutkimukset ovat todennäköisesti nykytutkimukseen nähden vanhentuneita. Myös kriittinen teoria tieteenfilosofisena teoriana on hyvin historialliskriittinen, sillä tiedon muovautuessa erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksesta, muuttuu myös tieto kulttuurien muuttuessa (Metsämuuronen, 2003, 165). Tässä tutkimuksessa pyrin muodostamaan mahdollisimman objektiivisen näkemyksen sukupuolesta ja sen merkityksestä koulussa käyttäen pääasiassa mahdollisimman tuoretta tutkimusmateriaalia useilta eri tutkijoilta sisältäen myös kansainvälisiä tutkimuksia. Vanhempia materiaaleja käytettäessä painotus on yhä edelleen merkittävällä kirjallisuudella, jolloin myös tutkimukseni tulokset pysyvät ajankohtaisina.

2.2 Tutkimuskysymykset ja -tehtävät

Tutkimukseni pohjautuu kahteen tutkimuskysymykseen. Näiden tutkimuskysymysten kautta tarkoitukseni on luoda kuvaus siitä, mitä sukupuoli-identiteetti on ja miten se näkyy alakoulun kontekstissa. Ensimmäisen kysymyksen tavoitteena on määritellä itse sukupuoli-identiteetin käsite mahdollisimman kattavasti, jotta kyseisen määrittelyn pohjalta olisi mahdollisimman helppoa määritellä myös seuraavan kysymyksen vaatimat yksityiskohdat. Toisen tutkimuskysymyksen tavoitteena on selvittää, kuinka ensimmäisessä kysymyksessä määritelty sukupuoli-identiteetti koskee oman tulevan työni näkökulmaa alakoulunopettajana. Kysymys siis selvittää sitä, kuinka alakoulussa sukupuoli-identiteetti ja sukupuoli yleisesti on otettava huomioon ja miten se on havaittavissa koulukontekstissa. Jo tutkimusta suunnitellessani nämä tutkimuskysymykset olivat minulle suhteellisen selkeät:

1. Mikä on sukupuoli-identiteetti?
2. Mitä sukupuolen moninaisuus merkitsee alakoulussa?

Tutkimustehtäväni on selvittää aiempiin tutkimuksiin perehtymällä, mitä sukupuoli-identiteetti on ja mitä sen nykyaikainen määrittely merkitsee alakoulussa. Keskityn selkeiden opettajille suunnattujen ohjeiden tekemisen sijaan luomaan kokonaiskuvaa sukupuoli-identiteetin merkityksestä nykyisessä koulutusjärjestelmässämme ja pohtimaan sen mahdollisia parannuskohtia kuten myös sitä, kuinka se on jo tänä päivänä otettu huomioon kehityskohteena.

3 Käsitteiden määrittelyä

Keskeisiä käsitteitä, jotka tutkimuksen kannalta on ymmärrettävä ovat sukupuoli, identiteetti, sukupuoli-identiteetti ja seksuaalisuus. Myös koulumaailman ja ikäryhmän määrittelemine on tärkeää, jotta tutkimuksen rajauksen ymmärtäminen on mahdollista. Tutkimukseni tavoitteena on käsitellä pelkästään sukupuoli-identiteettiä, mutta ymmärtääkseen tuota käsitettä on ensin ymmärrettävä sekä sukupuolen, että identiteetin käsitteet. Seksuaalisuus ei suoraan ole tutkimukseni kohde, mutta myös tämän käsitteen määrittelemine on hyödyllistä, sillä käsitteen yhteys sukupuoleen on hyvin vahva. Sukupuolen ollessa käsitteenä todella laaja ja monipuolinen käsitellään se erikseen omassa luvussaan.

Alakoululla ja alakouluikäisellä viitataan tässä tutkimuksessa suomalaisen perusopetuksen luokkiin 1–6 ja näitä luokkia käyviin ikäryhmiin, eli ikäryhmään 6–13 vuotiaat. Tämä jättää ulkopuolelle pidennetyt oppivelvollisuuden oppilaat ja oppilaat, jotka ovat syystä tai toisesta aloittaneet koulun nuorempana tai vanhempana kuin suurin osa alakoulua käyvistä oppilaista. Tällä rajauksella tiivistän ikäryhmän selkeästi, ilman epäselvyyksiä, joita voisi tulla puhuttaessa kaikista alakoulussa opiskelevista oppilaista. Alakoulun käsitteeseen sisältyy tässä tapauksessa myös alakoulun henkilökunta ja oppimisympäristöt, jotka jakautuvat sosiaalisiin, fyysisiin ja psyykkisiin oppimisympäristöihin. Näihin sisältyy myös koululuokkien sosiaaliset konstruktiot oppilaiden ja opettajan välillä kuin myös opettajan omat asenteet ja opettajan käyttämät oppimateriaalit.

Seksuaalisuus on käsitteenä laaja ja sen myötä se voi olla mahdollisesti suhteellisen haastava määritelläkin. Se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin, sukupuoliroolit ja seksuaalisen suuntautumisen kuin myös mielihyvän, intiimit suhteet ja lisääntymisen (Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos, 2017a). Määrittelen sukupuolen käsitteeseen liittyvät termit myöhemmässä luvussa, joten tässä keskityn seksuaalisuuden käsitteen muihin osiin. Seksuaalinen suuntautuminen kuvaa sitä, mihin sukupuoleen henkilö kokee emotionaalista tai eroottista vetovoimaa. Määrittely tapahtuu niin kokijan kuin myös vetovoiman kohteen sukupuolen mukaan, joten aihe liittyy sukupuolen käsitteisiin, mutta muulla tavoin seksuaalinen suuntautuminen ei ole yhteydessä sukupuoleen. Seksuaalivähemmistöt ovat toinen termi liittyen seksuaaliseen suuntautumiseen; seksuaalivähemmistöiksi luokitellaan

henkilöt, joiden seksuaalinen suuntautuminen on jonkin muunlainen kuin heteroseksuaalinen. Kokonaan sukupuolen määrittelemistä vastustavat henkilöt ovat queer-henkilöitä. (Terveys- ja hyvinvoinninlaitos, 2017b; Terveys ja hyvinvoinninlaitos, 2017a.)

Ymmärtääkseen sukupuoli-identiteetin käsitteen on ymmärrettävä ensin myös identiteetin käsite. Identiteetti on ihmisen oma käsitys itsestään ja hyvin yleinen psykologian tutkimuskohde minuuden tutkimuksen ohessa (Kuusela, 2006, 36). Identiteetti rakentuu erilaisuutta ilmentävien suhteiden kautta ja sen avulla erilaisuutta jäsennetään. Identiteetti ei ole pysyvä, vaan se muuttuu ajan saatossa. Identiteettiä myös ilmennetään esimerkiksi vaatteiden sekä tyylin kautta ja sen syntyminen vaatii samaistumista johonkin identiteettipositioon, kuten muun muassa sukupuoleen. Ihmisen identiteetti ei kuitenkaan synny täydellisessä mielen sisäisessä tyhjiössä, vaan sillä on materiaallinen perusta, johon kuuluu sosiaalinen, taloudellinen ja poliittinen ulottuvuus sekä ihmisen oma materiaallinen ruumis. (Saastamoinen, 2006, 173.)

Tämän tutkimuksen sisällä identiteetti on määritelty Mikko Saastamoisen (2006) määritelmän mukaan. Saastamoinen itse on Tampereen yliopiston tutkija, joka on niin kirjoittanut kuin myös toimittanut aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Identiteetin tutkimus itsessään on ollut esillä vahvasti viimeisten vuosien aikana ja perusteluna sille on esitetty muun muassa sitä, että ihmisten omat kokemukset minuuden etsimisen tärkeydestä ovat nousseet huomattavasti entistä yleisemmiksi. Identiteetin määritelmä voi helposti sekoittua minuuden määritelmään vaikkakin kyseessä on kaksi eri asiaa. Minuus voidaan ymmärtää ihmisen reflektiiviseksi tietoisuudeksi itsestään, kun taas identiteetti on itsen ja muiden tekemiä määrytyksiä siitä, kuka minä olen tai keitä me olemme. Kuten jo aiemmin tuli ilmi, ei identiteetti ole pysyvä, eikä se synny tyhjiössä. Identiteetti ei siis tule annettuna, vaan jokainen ihminen luo sen itse käyden läpi niin sanottua identiteettityötä. Vaikka minuus ja identiteetti eroavatkin toisistaan käsitteinä, nivoutuvat ne myös vahvasti yhteen, sillä minuudesta puhuttaessa ja sitä arvosteltaessa puhutaan jo identiteetistä. (Saastamoinen, 2006, 170–172.)

Identiteettiä luodaan siis oman identiteettityön kautta, mutta se ei synny pelkästään omasta pohdinnasta, vaan kyseessä on minuuden ja kulttuurin välinen dynaaminen suhde. Ihminen pyrkii olemaan ymmärrettävä toisille ihmisille ja tätä varten on omaksuttava sosialisatiiossa

niitä kulttuuri- ja historiasidonnaisia minuuden ymmärtämistapoja, joita on saatavilla. Tällainen sosiaalinen konstruktionismi on varsin suosittu metateoria sosiaalitieteissä nykypäivänä ja sen mukaan maailmassa ei ole olemassa totuuksia, vaan maailma on tekstuaalinen ja syntynyt kertomuksista ja merkityksistä. Sen myötä myös ihmiset voivat lukea tämän maailman sisältämää tietoa ja luoda sen pohjalta myös oman tulkintansa, joka vaikuttaa hänen identiteettinsä syntyyn. (Saastamoinen, 2006, 174–175.)

4 Mikä on sukupuoli?

Sukupuoli nähdään monesti perinteisenä jakona mieheen ja naiseen, eikä sukupuoli-identiteetti ole välttämättä monille tuttu käsite alkuunkaan. Oletus on, että syntymässä määritelty sukupuoli on ainoa, mikä merkitsee ja näistä syntyneistä tytöistä ja pojista tulee lopulta naisia ja miehiä. Asia ei kuitenkaan nykyisen näkökulman valossa ole näin yksinkertainen, vaan perinteinen jako mieheen ja naiseen jättää biologiselta näkökannalta täysin huomiotta intersukupuolisuuden, joka tarkoittaa synnynnäistä tilaa, jossa fyysiset tekijät ja ominaisuudet, joilla sukupuoli määritellään eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Lisäksi sukupuoli sisältää niin ihmisen biologisen sukupuolen, kuin myös hänen oman käsityksensä omasta sukupuolestaan – sukupuoli-identiteetin. Niin identiteetin kuin myös biologian kannalta selkeärajainen jako kahteen sukupuoleen on mahdotonta. (Suhonen, 2014, 178–179.)

Sukupuoli ei rajoitu myöskään pelkän identiteetin ja biologisen sukupuolen käsitteisiin vaan mukaan liittyvät myös juridinen ja sosiaalinen näkemys sukupuolesta. Juridinen sukupuoli on ihmisen laillinen sukupuoli, joka ilmenee hänen henkilötunnuksestaan. Tämä käsite on hyvin vahvasti sidoksissa ihmisen biologiseen sukupuoleen, sillä juridinen sukupuoli määritellään ihmisen syntyessä hänen lääkärinsä toimesta. Sosiaalinen sukupuoli viittaa rooleihin ja odotuksiin, joita ihmiseen kohdistuu hänen sukupuolensa perusteella. (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos, 2017d.)

Englannin kielessä tälle kokonaisuudelle onkin olemassa kaksi termiä *gender* ja *sex*. *Sex* on näistä määritelmänä biologisempi ja sisältääkin meille biologisena sukupuolena tutun käsitteen ja ihmisen juridisen sukupuolen. *Gender* puolestaan sisältää sosiaalisen sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin, jolloin kyseessä on enemmän ihmisen omaa kokemusta ja sosiaalisia yhteyksiä määrittävä termi. Tälle jaolle *gender* ja *sex* -käsitteiden välillä on kuitenkin myös kritiikkiä feministisessä kirjallisuudessa. 1990-luvun teorioissa sosiaalisesti määriteltävää sukupuolta ja sen erottelua biologisesta sukupuolesta kritisoitiin, sillä se erotti kulttuurin yhteyden sukupuolen ruumiillisuudesta. Lisäksi *sex*-käsitteessä jätettiin usein huomiotta täysin kaikki, jotka eivät sisältyneet binääriseen sukupuolikuvan alle, vaan heidät sijoiteltiin vain *gender*-käsitteen alla oleviin luokituksiin. Nykykäsitteet ohjaavatkin sosiaalista

vaikutusta enemmän kohti biologista sukupuolta ja välttävät sukupuolen selkeää erottelua kulttuurisen ja ruumiillisen välillä. Tämä biologisen sukupuolen sosiaalisen rakentumisen käsittäminen siirtää sen pois luonnontieteellisestä ”faktasta” kohti sosiologian ja politiikan tutkimuksen kenttiä. (Salomäki, 2011, 232 & 245–246.) Butler (1990, 11) on todennut biologisen sukupuolen olleen aina sosiaalinen sukupuoli, millä hän viittaa siihen, että ihmisruumiiseen kohdistetaan aina kulttuurisia oletuksia, jolloin myös ruumiillisesta sukupuolen käsitteestä tulee sosiaalinen konstruktio.

Vaikka sukupuoli on aina kokonaisuus, on tutkimukseni kannalta tarpeellista erottaa identiteetin osuutta riittävässä määrin. Sukupuoli-identiteetti on lyhyesti määriteltynä ihmisen oma itsenäinen kokemus siitä, mitä sukupuolta hän edustaa (Pirskanen, 2006, 94). Vaikka suurimmalla osalla sukupuoli-identiteetti mukaillee heidän biologista sukupuoltaan, ei ole niin, että pojista kasvaisi aina miehiä ja tytöistä naisia, vaan ihminen voi kokea olevansa vastakkaista sukupuolta, osa molempia sukupuolia, ja osa jotain siltä väliltä tai ei mitään sukupuolta (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinninlaitos, 2017c; Suhonen, 2014, 178). Sukupuoli-identiteetti, kuten ihmisen muukaan identiteetti ei kuitenkaan ole pysyvä ja aina samanlainen, vaan se voi muuttua ajan myötä ja myös vaihdella tilanteesta riippuen. On tärkeää ottaa myös huomioon se, ettei ihmisen sukupuoli ole synnynnäinen olemus ihmisessä vaan kulttuurinen muodostuma, jonka kulttuuri itsessään ihmiseen muodostaa. (Pirskanen, 2006, 95.) Tässä kokonaisuudessa sukupuoli-identiteetistä puhuttaessa käsittelemme niin sukupuoli-identiteettiä henkilökohtaisena kokemuksena, kuin myös sosiaalista sukupuolta samassa yhteydessä, vaikka nämä termit suomen kielessä usein erotellaankin toisistaan. Tämän käsitteen laajentamisen perustelen termin englanninkielisellä *gender*-sanalla, johon pohjautuen myös tutkimukseni olen tehnyt.

Identiteetin kehittyessä identiteettityön kautta, kuten aiemmin identiteettiä käsiteltäessä tuli ilmi, on sukupuoli-identiteettikin loogisesti työn tulos, eikä synnynnäinen annettu ominaisuus. Butlerin (1990, 45) mukaan sukupuoleen ei synnytä vaan siihen kasvetaan vähitellen. Kun sosiaaliseen sukupuoleen näytetään jähmettyvän, kyseessä on vain kulttuurin muovaama käytäntö jossa ympäröivä kulttuuri painostaa ihmistä asettumaan sukupuolirooliinsa, johon yhteiskunta hänet haluaa. Butler näkee (1999, 25) sukupuolen performatiivisena, eikä sukupuoli ole yksittäinen teko tai olemus vaan se on toistoa ja eräänlainen rituaali.

Sunderlandin ja Litosselin (2002, 31) mukaan sukupuolta ei voidakaan siis pitää pysyvänä attribuuttina, joka ihmisellä on syntymässä, vaan tutkimuksissakin sukupuoliroolien ja sukupuolten välisten erojen tutkimuksesta on siirrytty kohti muuttuvan identiteetin tutkimusta, jossa sukupuoli ei ole vain yksilön ominaisuus, tai edes sosiaalinen ominaisuus vaan kontekstisidonnainen käytäntö, kokonaisuus, joka koostuu muuttuvista osista. Näitä osia käsitellään yhä edelleen feminiinisuuden ja maskuliinisuuden kautta, mutta ne eivät kuitenkaan tarkoita miehenä tai naisena olemista.

Sukupuolen moninaistamista vain useampaan erilaiseen ryhmään onkin kyseenalaistettu tutkimuksissa. Esimerkiksi tutkimalla vain miesten kieltä voitaisiin tutkia esimerkiksi työväenluokkaisten heteroseksuaalisten miesten kieltä, mutta tällainen yksityiskohtien lisääminen kuitenkin jättää edelleen rajoja erilaisten sosiaalisten identiteettien välille. Sukupuolen näkeminen kontekstisidonnaisena käytäntönä, eli Butlerin termein performatiivina, nähdään nykyään huomattavasti merkittävämpänä tieteellisenä suuntauksena. Se jättää kuitenkin pohdittavaksi sen, mistä tunnistaa erilaiset identiteetin ilmentymät juuri tavaksi ilmentää sukupuolta, sen sijaan, että ne olisivat jotain muita osia ihmisen identiteetistä. Vastauksena on esitetty sitä, ettei ole tarvetta asettaa tarkkoja luokitteluja identiteetin osille, kuten sukupuolelle, seksuaalisuudelle tai luokalle. (Swann, 2002, 48–49.)

Sukupuoli on tärkeä ja yksi syvimmin liittyneitä osia ihmisen omaa identiteettiä, minkä myötä myös sukupuoli-identiteetti on merkittävä asia. Sukupuolen laajentaminen binäärisestä jaosta mieheen ja naiseen antaa ihmisille laajemman mahdollisuuden löytää itselleen sopiva rooli ja se myös vähentää yhteen kuulumattomuuden stigmaa heiltä, jotka eivät koe olevansa joko miehiä tai naisia. (Agans, 2007, 202.)

5 Sukupuoli-identiteetti alakoulussa

Sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen moninaisuuden ymmärtäminen ovat siis merkittävä asia monessa mielessä jo alakoulussa. Laki vaatii koulutuksen järjestäjää laatimaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman (Yhdenvertaisuuslaki, 6 §) ja opetussuunnitelma painottaa sukupuolitietoisuuden ja sukupuoliroolien tiedostamisen kehittämistä (Opetushallitus, 2014, 24 & 28). Usein seksuaalikasvatus ajatellaan kuuluvan vasta ylemmille luokille, sillä se yhdistetään usein seksistä ja lisääntymisestä puhumiseen. Tästä huolimatta seksuaalisuuden käsitykset vahvistuvat ja määrittyvät ihmisillä keskimäärin jo alakouluikäisenä (Jääskeläinen ym., 2015, 12), minkä seurauksena jo alakouluiässä seksuaalisuuden ja sukupuolen käsitteleminen jossakin muodossa on tärkeää.

Käsittelen tässä luvussa myös sukupuolirooleja ja -stereotyyppiä sillä, vaikka ne eivät olekaan suorassa yhteydessä sukupuoli-identiteettiin on niillä myös vaikutus tuon identiteetin kehitykseen. Stereotyyppiä ovat osa ympäröivää kulttuuria ja ympäröivä kulttuuri ja kulttuurin tavat siirtyvät kasvatuksessa aina kasvatettavaan ja ihminen omaksuu ympäriltään stereotyyppiä, jotka vaikuttavat häneen varhaisimmista vuorovaikutuksista lähtien. Ihmisen minäkäsitys muodostuu identiteetistä, persoonallisuudesta, uskomuksista ja kyvyistä. Tämä minäkäsitys muodostuu kasvatuksen mukana, sillä ihmiset eivät juuri syntyneestä lapsesta tunne vielä, kuin biologisen ulkomuodon ja tuon biologisen sukupuolen. Kulttuurin luomat oletukset tyttöjen ja poikien luonteista ohjaavat tuon syntyneen lapsen kasvattajia ja lapsi omaksuu kasvattajien hänelle luomansa ääriviivat omasta identiteetistään. (Teräs, 2005, 58–59.)

Sukupuolitietoisuus ei ole koulumaailmassa tärkeää ainoastaan oppilaiden omien sukupuoli-identiteettien kehityksen vuoksi, vaan myös sukupuolten välisen tasa-arvon vuoksi. Sukupuolisosialisaatio tyttöihin ja poikiin ylläpitää ja uusintaa sukupuolten välistä epätasa-arvoa ja vallan jakautumista. Perinteisessä hierarkkisessa sukupuoliroolissa mies asetetaan normiksi, jolloin maskuliiniset piirteet ovat arvostettuja ja tavoittelemisen arvoisia, kun taas naisten feminiiniset piirteet eivät ja näin naisten asema jää heikommaksi ja vähemmän arvostetuksi. Tämä ei vaikuta pelkästään aikuisuudessa työelämän mahdollisuuksiin tai taloudellisiin mahdollisuuksiin vaan jo koulumaailmassa. (Teräs, 2005, 59–63.)

5.1 Sukupuoleen liittyvät ongelmat koulumaailmassa

Opettajien sukupuolitietoisuudessa on kuitenkin vielä nykyäänkin olemassa mahdollisia puutteita. Nämä voivat tutkimusten valossa periytyä jopa luokanopettajakoulutuksesta asti. Oulun luokanopettajakoulutuksessa 2000-luvun alussa tehdyn tutkimuksen valossa myös luokanopettajakoulutuksessa on ollut 1990-luvun lopulla sukupuolittuneisuutta, muun muassa naisopiskelijoiden hakeutuessa enemmän esi- ja alkuopetuksen puolelle, kun taas miesopettajat painottuivat alakoulun ylemmille luokille. Lisäksi naisten maisteritutkintojen perusteella heidän osaamisalansa valikoituvat huomattavasti laajemmasta skaalasta, kuin miesten suppeammat kiinnostuksen kohteet. Opiskelijat ovat myös yleisesti todenneet miesten pääsevän helpommalla opinnoista, kun taas naisilta on vaadittu enemmän työtä. (Sunnari, 2003, 224.) Toki nykypäivänä kyseistä tutkimusta tarkasteltaessa on huomioitava, että osa tuloksista on jopa 20 vuotta vanhoja, minkä myötä niiden suora vertaaminen nykypäivään ei ole mahdollista. Yhä edelleen kuitenkin on olemassa sukupuolittuneita eroja luokanopettajakoulutuksessa, sillä naisten osuus kouluttautuneista on edelleen suurempi kuin miesten.

Opettaja-lehden tekemän kyselyyn vastanneista opettajista noin kolmasosalla oli kielteisiä ja epätasa-arvoisia asenteita sukupuolivähemmistöjä kohtaan. Melko myönteisestikin suhtautuneista harva halusi aihepiiristä lisää tietoa ja pääosa opettajista ei halua ei-heteroseksuaalisten opettajien kertovan seksuaalisuudestaan kouluissa. Usein myös ei-heteroseksuaaliset ihmiset salaavat seksuaalisuutensa koulussa. (Lehtonen, 2012, 31.) Suomen ulkopuolelta Yhdysvalloissa koulutusta koskevassa tutkimuksessa on todettu, että 75 prosentissa kouluista ei ollut tarjolla yhtäkään tasa-arvoisuuden opetukseen keskittyvää kurssia. Yhdysvalloissa on olemassa pitkään jatkunut sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä marginalisoinut sosiaalinen ilmapiiri, joka sisältää vahvat odotukset koulujen työntekijöiden sukupuolen normatiivisyyttä kohtaan. Joillakin alueilla sukupuolivähemmistöihin kuuluvat opettajat ovat alkaneet saada enemmän jalansijaa, mutta tästä huolimatta useilla alueilla sukupuolinormien ulkopuolelle asettuvilla ihmisillä on vastassa hyvinkin vihamielinen asenne. (Kahn & Gorski, 2016, 29–30.)

Koulun on todettu olevan kodin ohella yksi vahvimmin sukupuolistereotyyppioita uusintavista instituutioista. Muun muassa tyttöjen ja poikien erottelu koulumaailmassa on edelleen elävää perinnettä. Opettajat esimerkiksi antavat pojille fyysistä voimaa vaativia töitä, kun puolestaan tyttöjä pidetään sopivina huolehtimaan muiden oppilaiden työrauhasta ja siivoamaan. Häiriköivä poika voidaan yhä edelleen asettaa istumaan tytön viereen, jotta tytön läsnäolo tekisi myös pojan käyttäytymisestä rauhallisempaa. Lisäksi tyttöjen koulumenestys on odotettavaa, kun taas hyvin menestyvä poika on suorastaan tiedemiesmateriaalia. Tällaiset vanhat käytänteet ovat nykyään täysin perusteettomia, sillä esimerkiksi tyttöjen ja poikien voimaero on usein täysin olematon vielä alakouluiässä ja koulumenestyksen erotkaan eivät suoranaisesti ole sukupuolisidonnaisia muuten kuin itseään toteuttavana ennusteena. (Teräs, 2005, 63.)

Jopa tätä kandidaatin tutkielmaa tehdessä on esiin noussut uusia sukupuolisuuteen liittyviä ongelmia koulumaailmassa. Naisiin kohdistunut seksuaalinen häirintä nousi talvella 2017–2018 puheenaiheeksi ja sai sosiaalisessa mediassa aikaan kampanjan nimeltään *#metoo*. Suomea on kuitenkin pidetty kauan tasa-arvon kärkimaana ja yleisessä keskustelussa tasa-arvon on uskottu kauan jo olleen saavutettu, mutta tämän kampanjan nousu myös Suomessa vihjaa toiseen suuntaan. (Hallamaa, 2018.) Samaan aiheeseen liittyen myös Oulun yliopistossa tehdyssä tutkimuksessa on ilmennyt, että seksuaalinen häirintä on yleistä lasten kesken. Häirintää esiintyy niin tyttöjen ja poikien keskinäisissä kuin myös sukupuolten välisissä suhteissa ja se liittyy osin kaveruuteen, seurustelunomaisiin suhteisiin tai tyttönä tai poikana olemisen paineisiin. (Hirvonen, 2018.) Tällainen sukupuolisuuteen ja nimenomaan tyttönä tai poikana elämiseen kohdistuva seksuaalinen häirintä voisi mahdollisesti vihjata siihen, että sukupuoli-identiteetin käsitettä pitäisi opettaa jollakin tavalla myös oppilaille alakoulussa, tai ainakin sukupuolistereotyyppioita tulisi murtaa. Tämän lisäksi seksuaalista häirintää esiintyy vahvasti myös sukupuolten välistä hierarkiasuhdetta toisintavana tyttöihin ja naisiin kohdistuvana häirintänä, joka alkaa usein viimeistään murrosiässä (Teräs, 2005, 63).

5.2 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmat sekä koulutuksen ja tasa-arvon kehittäminen

Koulutusta järjestävien instituutioiden tuli laatia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat 1.1.2017 mennessä ja muun muassa Oulun Normaalikoulu on kyseisen suunnitelman laatinut

ja se on julkisesti saatavissa. Oulun normaalikoulun tekemät suunnitelmat ovat osa Oulun yliopiston tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia. Tässä suunnitelmassa käsitellään sitä, kuinka koulun tasa-arvoisuutta ja yhdenvertaisuutta on tavoitteena tukea ja kehittää vuosina 2015–2018 ja ehkäistä syrjintää (Oulun normaalikoulun johtokunta, 2016, 1).

Oulun normaalikoulu on asettanut tavoitteekseen kyseisessä suunnitelmassa päästä kohti tasa-arvoista ja yhdenvertaista koulua kolmella tavoitteella ja toimenpiteellä. Näitä ovat seuraavat:

1. Puhutaan
2. Puututaan
3. Muututaan

Näistä puuttuminen liittyy vahvemmin kiusaamiseen ja muihin silmin nähtäviin eriarvoisuutta synnyttäviin tilanteisiin puuttumiseen. Puhuminen ja muuttuminen puolestaan lähestyvät tutkimukseni aihetta huomattavasti enemmän. Suunnitelmassa tavoitteena on järjestää tilaisuuksia keskustella yhdenvertaisuuden huomioimisesta ja antaa myös oppilaille mahdollisuus tulla kuulluksi; sen tulisi olla luonteva osa koulun toimintakulttuuria. (Oulun normaalikoulun johtokunta, 2016, 1.) Tällaisen avoimen puhumisen myötä oletettavasti myös sukupuolitietoisuus kehittyy. Viimeinen tavoite, muuttuminen puolestaan määritellään tavoitteena seurata yhteiskunnallista tasa-arvo ja yhdenvertaisuuskeskustelua ja tiedottaa siitä (Oulun normaalikoulun johtokunta, 2016, 7).

Opetushallitus on julkaissut sukupuolten välisen tasa-arvon kehittämistä varten oman oppaansa kouluissa käytettäväksi. Kyseinen opas ohjeistaa opetusta kohti sukupuolitietoisuutta, joka tarkoittaa sitä, että opettajan tulee tiedostaa stereotyyppiset sukupuolikäsitteet ja omat uskomuksensa, jotka voivat hänen opetukseensa vaikuttaa. Opetustyylin tulisi perustua herkkyyteen ja tietoisuuteen oppilaiden yksilöllisyydestä ja heidän omista persoonallisista piirteistään, eikä heidän sukupuolensa perusteella tulisi tehdä oletuksia oppilaiden mahdollisista taidoista tai puutteista. Oppaassa myös suositellaan edistämään sukupuolitietoisuutta koulun johtamisella, systemaattisella tasa-arvosuunnitelulla sekä opettajien täydennyskoulutuksella. Opettajan on tärkeää ymmärtää sukupuolta muokkaavia sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä ja ymmärtää milloin ja miten niihin voi vaikuttaa. Lisäksi opettajan tulisi tiedostaa erilaisten sukupuolten kohtaamia rakenteellisia

epätasa-arvotekijöitä, jotta niitä voitaisiin poistaa ja opetuksessa myös oppilaille opettaa. (Jääskeläinen ym., 2015, 18–19.)

Sukupuolten välinen tasa-arvo on tavoite, jonka eteen maailmassa on pitkään taisteltu. Nämä tasa-arvo-ongelmat ovat hyvin vahvasti institutionalisoituneita, minkä seurauksena niiden hävittäminen yhteiskunnista on haastavaa. Sosiologiassa on pohdittu myös sitä, onko kyseinen tavoite mahdotonta saavuttaa yhä sukupuolista puhuttaessa, vai tulisiko sukupuolet sosiaalisessa ja identiteettiä koskevassa merkityksessä hävittää olemasta, jotta kyseinen tavoite voitaisiin saavuttaa. Tämä ei tarkoita, että kaikki ihmiset olisivat samanlaisia, vaan sukupuolen itsensä merkitystä pyrittäisiin vähentämään merkittävästi. Joiltain osin tämä on jo toteutunut muun muassa äänestys-oikeuden, opiskeluoikeuden ja tiettyjen työpaikkojen osalta. Toteutuakseen loppuun tämä tarkoittaisi sitä, että sukupuolella ei olisi mitään merkitystä minkäänlaisissa tilanteissa ja ainoastaan biologisella jaolla sukupuolten välillä olisi enää merkitystä. Kaikki stereotypiat, sukupuolten väliset eroavaisuudet ja luonteenomaisuudet hävitettäisiin, eikä niitä enää pidettäisi ennako-oletuksina ihmisten ominaisuuksista. Lyhyesti sanottuna sukupuolten merkitsevyyttä sosiaalisissa yhteyksissä olisi vähennettävä niin, ettei ihmisen sukupuoleen asetettaisi minkäänlaisia odotuksia siitä, minkälainen ihminen on kyseessä tai mihin hän kykenee. (Wharton, 2005, 228.)

Myös Risman (2009, 81–84) pohtii sosiaaliselta kannalta sukupuoletonta tulevaisuutta, jossa kuka vain voisi toteuttaa maskuliinisia puoliaan tulematta kategorisoiduksi mieheksi tai kuka vain voisi nauttia silkkisistä kankaista ilman sen liittymistä sukupuoleen millään tavalla. Risman myös kyseenalaistaa uusien sukupuolikäsitysten luomisen erilaisten innovatiivisten sukupuoliroolien vuoksi ja ehdottaa vaihtoehdoksi kokonaan sukupuolittuneisuudesta luopumista. Tämä tarkoittaisi siis sitä, että sukupuoliin ei asetettaisi enää minkäänlaisia oletuksia ihmisestä itsestään, hänen kyvyistään, haluistaan tai olemuksestaan. Sukupuoli olisi merkittävä enää englannin kielisen termin *sex* määritelmässä biologisesta sukupuolesta puhuttaessa ja silloinkin vain lisääntymisen kannalta.

Rismanin ja Whartonin ajatukset eivät kuitenkaan ole tyhjiössä syntyneitä. Sukupuolen sosiaalisen puolen kritisoinnin toi tunnetuksi alkujaan Judith Butler, joka jo kirjassaan *Gender Trouble* (1990) kritisoi sukupuolen jakamista biologisen ja sosiaalisen välillä ihmisen

fyysisen olemuksen ollessa aina osa ihmisyyttä itseään. Vuonna 2004 julkaistussa kirjassaan *Undoing Gender* Butler (2004, 214–215) toteaa maailmassa olevan jonkinlaisen ontologian, joka määrittää millaiset sukupuolet ovat oikeita ja mitkä puolestaan eivät ja pohtii sitä, mikä tai ketkä määrittävät nämä sukupuolia koskevat totuudet, sillä niistä ei ole olemassa selkeää epistemologiaa, jota seurata. Butler ei kuitenkaan tavoittele kirjassaan sukupuolten hävittämistä, kuten edellä mainitsemani tutkijat, vaikka kirjan nimi siihen voisi viitatakin. Butlerin mukaan sukupuoli on performatiivista, eli sukupuolet syntyvät ihmisten toimista, vaikka kulttuurin ontologiat rajoittavatkin sitä, millaisia sukupuolia voi syntyä. Kuitenkin tuottamalla tästä ontologiasta poikkeavia performatiiveja kulttuurin normit kyseenalaistuvat ja mahdollisesti muuttuvat. (Butler, 2004, 218.)

Opetushallituksen *Tasa-arvotyö on taitolaji* -opasta ohjaavat pohjateoriat vaikuttavat olevan samankaltaisia kuin edellä esittelemäni, sillä sukupuolitietoinen lähestymistapa pohjautuu tässä oppaassa siihen, että sukupuolten väliset erot tunnustetaan, mutta ne nähdään biologisen sukupuolen lisäksi myös sosiaalisina ja kulttuurisesti muodostuneina konstruktioina, jotka määrittävät sukupuolten rooleja ja tehtäviä kulloiseenkin yhteiskuntaan, kulttuuriin ja yhteisöön sopivina. Oppilasta ei tulisi määritellä koskaan hänen sukupuolensa mukaan, vaan tulisi ymmärtää, että sukupuolen ilmeneminen saattaa vaihdella tilanne- ja yksilökohtaisesti. (Jääskeläinen ym., 2015, 19.)

Koulun tehtävänä ei ole ainoastaan opettaa oppilaille vaadittavia oppiaineita, vaan kasvattaa heistä yhteiskunnan jäseniä, minkä seurauksena sukupuolitietoisuus koulumaailmassa ei rajoitu ainoastaan siihen, kuinka opettajan tulisi käsitellä omia oppilaitaan, vaan se sisältää myös sen, mitä oppilaille itselleen opetetaan maailmasta. Oppimateriaalin tulisi olla tasa-arvoa tukevaa, mikä tarkoittaa niin oppimateriaalien sisältöjä kuvien ja tekstien muodossa, kuin myös sen tekijäryhmää. Oppimateriaalien tulisi siis sisältää sukupuoleltaan moninaista aineistoa, eli sen sijaan, että aineisto painottuisi esimerkiksi maskuliiniseen kuvastoon ja sanastoon, tulee sen sisältää myös feminiinistä materiaalia kuten myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä sisältäviä kuvituksia tai tekstejä. Tekijäryhmän sukupuolijakauma on aiheen kannalta merkittävä, sillä laajemman jakauman tekijäryhmä tuottaa todennäköisesti laajemman jakauman sisältöä. Lisäksi oppilaiden ohjauksen tulisi olla sukupuolitietoista ja oppilaita tulisi tukea kohti heidän henkilökohtaisia tavoitteita ja heidän oman persoonansa

kehittämistä sen sijaan, että heitä ohjattaisiin kohti heidän sukupuolirooliensa mukaisia tavoitteita. Erityisesti tämä näkyy yläkoulun puolella TET-jaksoissa, joissa tulisi keskittyä siihen, että oppilaat saavat monipuolisen näkymän omista tulevaisuuden mahdollisuuksistaan sen sijaan, että he kokisivat sukupuolensa rajoittavan mahdollisuuksiaan. (Jääskeläinen ym., 2015, 21–22.)

Oppikirjojen sukupuolittuneisuuksien löytäminen ja etsiminen ei kuitenkaan välttämättä ole tärkein tapa kehittää sukupuolitietoisuutta koulussa. Pienimuotoisella tutkimuksella Sunderland, Cowley, Fauziah, Rahim, Leontzakou ja Shattuck (2002, 251–252) ovat osoittaneet, että sukupuolen tutkiminen itse kielessä opetuksen yhteydessä on tuloksellisempaa. Opettajien puhuessa teksteistä heidän tulisi tiedostaa sukupuolinormit, joita nuo tekstit esittävät, jolloin he antaisivat oppilaille parhaimman lähestymispinnan aiheeseen. Tästä huolimatta sukupuolta monipuolisemmin käsittelevät tekstit antavat vielä otollisemman lähtökohdan opetukseen, mutta tärkeintä on kuitenkin opettajan oma kielenkäyttö ja diskurssi, jota hän oppilaidensa kanssa teksteistä käy.

6 Johtopäätökset

Sukupuoli on moniulotteinen ja jopa vaikea käsite, joka sisältää niin biologisia, juridisia, sosiaalisia kuin myös identiteettiin liittyviä osa-alueita. Tässä tutkimuksessa käsitelin sukupuolta pääasiassa identiteetin kannalta, mutta liittäen mukaan myös englannin *gender*-termiä ja sen mukanaan tuomaa sosiaalisen sukupuolen käsitystä. Tällainen jako sukupuolen osa-alueisiin on feministisessä kirjallisuudessa kritisoitu (Butler, 1990), mutta siitä huolimatta tämän tutkimuksen kontekstissa koin tällaisen jaon tekemisen tarpeelliseksi, sillä biologisen ja juridisen sukupuolen käsitteleminen kandidaatin tutkielman mitassa olisi ollut suorastaan mahdoton tehtävä.

Tutkimuksissa nousee vahvasti ilmi sukupuolitietoisuuden merkitys identiteetin kehittymisen ja ymmärtämisen vaatimuksena, mistä syystä käsittelinkin tässä tutkimuksessa suhteellisen paljon myös kyseistä aihetta ja siihen liittyen myös sukupuolten välistä tasa-arvoa. Koululla on merkittävä tehtävä tukea näitä asioita, sillä koulun on havaittu olevan yksi eniten sukupuolirooleja ja stereotyyppioita uusintavista instituutioista (Teräs, 2005, 63). Koulu on myös paikka, jossa lapsi viettää suuren osan ajastaan ja lasten käsitykset sukupuolta kohtaan muodostuvat juuri tuossa iässä (Jääskeläinen ym., 2015, 12).

Kouluissa ja opettajankoulutuksessa itsessäänkin on kuitenkin havaittavissa puutteita tämän asian suhteen ja esimerkiksi vielä 1990-luvulla Oulussa opettajankoulutuksessa itsessään oli havaittavissa selkeitä sukupuolittuneisuuksia muun muassa miespuolisten opiskelijoiden päästessä opinnoistaan helpommalla kuin naisten (Sunnari, 2003, 224). Lisäksi opettajilla itsellään on tutkimusten valossa negatiivisia asenteita sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä kohtaan, eivätkä opettajat haluaisi ei-heteroseksuaalisten ihmisten puhuvan asiasta julkisesti kouluissa (Lehtonen, 2012, 31). Suomen ulkopuolella asiasta on vielä negatiivisempiakin huomioita, sillä Yhdysvalloissa tehdyissä tutkimuksissa sukupuolivähemmistöjen on täytynyt työpaikallaan koulussa kohdata jopa vihamielistä käyttäytymistä (Kahn & Gorski, 2016, 29–30).

Suomalaisessa yhteiskunnassa sukupuolen käsitteen moninaistamisen on kuitenkin havaittu olevan tärkeää, sillä vuoden 2017 alussa jokaisen koulutuksen järjestäjän tuli laatia tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelma. (Yhdenvertaisuuslaki, 6 §). Lisäksi perusopetuksen opetussuunnitelma ohjaa koulutusta sukupuolitietoisuuteen ja painottaa sukupuoliroolien tunnistamisen ja korjaamisen merkitystä (Opetushallitus, 2014, 24 & 28). Opetushallitus on myös julkaissut oppaan nimeltään: *Tasa-arvotyö on taitolaji* (2015). Sen tavoitteena on kehittää kouluja kohti sukupuolitietoisempaa opetusta antamalla tietoa sukupuolesta, mutta myös antamalla käytännön oppaita siitä, kuinka aihetta voitaisiin käsitellä oppilaiden kanssa.

Koulun ulkopuolelta sukupuolta koskevissa pohdinnoissa mielenkiintoisia ovat Butlerin ajatukset siitä, kuinka sukupuolta ei tulisi jakaa ollenkaan useisiin osa-alueisiin sillä henkilön fyysinen olemus on aina osa hänen omaa itsenään olemista. Sen sijaan hän puhuu sukupuolesta performatiivina, jota jokainen ihminen itse edustaa kaikella olemuksellaan. Tähän liittyy myös nykyään tieteessä arvostettu käsitys siitä, kuinka sukupuoli on kontekstisidonnaista toimintaa, eli sukupuoli ei ole pysyvä olemus, vaan muuttuva osa ihmisen identiteettiä, joka kehittyy koko ihmisen elämän ajan. (Butler, 1990, 11 & 25; Sunderland & Litosseliti, 2002, 31.) Toisaalta Butler yhdistää tähän performatiiviin myös ympäröivän kulttuurin ontologiset ajatukset siitä, mikä on totta, jolloin kulttuuri kuitenkin rajoittaa sitä, mitä sukupuoli voi olla. Tätä rajoitusta hänen mukaansa hajotetaan luomalla performatiiveja, jotka rikkovat näitä ontologisia rajoja, jolloin kyseiset rajat kyseenalaistetaan ja mahdollisesti rikotaan. (Butler, 2004, 214–215 & 218.)

Sukupuolen performatiivisuus aiheuttaakin jo tutkimuksen kannalta pohdintaa siitä, kuinka tunnistaa sukupuolta ilmentävät identiteetin ja käyttäytymisen piirteet identiteetin muita osia ilmentävistä asioista ja ratkaisuksi tähän on esitetty sitä, ettei näillä piirteiden erotteluilla olisi merkitystä, vaan ihmistä tulisi tulkita kokonaisuutena muuntuvana yksilönä. (Swann, 2002, 48–49.) Äärimmilleen vietynä tämä performatiivinen sukupuoli voi tarkoittaa myös sitä, että sosiaalisen sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin määritelmistä luovutaan kokonaan, kuten muun muassa Wharton ja Risman ovat esittäneet. Heidän mukaansa sukupuolten välisistä tasa-arvoeroista ja kulttuurin kahlitsevista oletuksista ei pääse eroon lisäämällä tietoisuutta sukupuolista tai niiden moninaisista määristä, vaan hävittämällä kokonaan ajattelun

sukupuolesta osana ihmisyyttä missään muussa mielessä kuin lisääntymisen kannalta. (Risman, 2009, 81–84, Wharton, 2005, 228.)

Nämä performatiivisen sukupuolen ajatukset ovat asettuneet pohjaksi myös koulutusjärjestelmäämme, kuten erinäisistä Opetushallituksen ohjeistuksista voidaan havaita. *Tasa-arvotyö on taitolaji* -oppaassa ohjeistetaan ymmärtämään ja näkemään sukupuoli sosiaalisten suhteiden ja kulttuurin luomana konstruktiona, josta pitäisi pyrkiä näkemään sukupuolittavia rakenteita ja niissä olevia mahdollisuuksia niiden purkamiseen (Jääskeläinen ym., 2015, 18–19.)

Tärkeää on myös tiedostaa, että sukupuolitietoisuus ei tarkoita pelkästään sitä, kuinka opettaja käsittelee oppilaita, vaan koulussa on otettava huomioon myös oppimateriaalien sisällöt ja se, kuinka asiat opetetaan oppilaille. Tutkimusten valossa oppimateriaalien tarkastelemista merkittävämpää on, miten opettaja materiaaleista oppilailleen puhuu. Opettajan ja oppilaan välinen diskurssi on siis merkittävä tekijä sukupuolen käsitteen kehityksessä kouluiällä. Opettajan ja oppilaan välisessä diskurssissa opettaja myös aina ohjaa oppilaitaan ja kannustamalla oppilaita jo lapsena heidän itsensä haluamiin asioihin voidaan välttää oppilaita suuntautumasta kulttuurin paineesta ”oman sukupuolen” mukaisiin aloihin aikuisuudessa. (Jääskeläinen ym., 21–22; Sunderland ym., 2002, 251–252.)

7 Pohdinta

Kuten tutkimuksen aikana on monesti ilmi tullut, on sukupuoli käsitteenä laaja. Siitä johtuen sitä voisikin tutkia ja pohtia todella paljon ja lähtökohtia erilaisiin suuntiin riittää äärettömästi. Onkin mielenkiintoista, kuinka vähän sukupuolta käsitteleviä tutkimuksia on alakouluikäisille tehty, sillä useasti ilmi tulleen asiana ihmisen käsitys sukupuolesta muodostuu jo alakouluikässä. Pelkästään teoreettisen tutkimuksen tekeminen sukupuolesta itsestään olisi jatkotutkimuksessakin mahdollista, sillä aiheetta voisi tutkia myös monelta muulta kannalta tai johonkin tiettyyn tieteenalaan perehtyen sen sijaan, että tekisi tämän kaltaisen monialaisen katsauksen.

Tässä katsauksessa onnistuin kuitenkin vastaamaan molempiin tutkimuskysymyksiini suhteellisen kattavasti. Sukupuolen määrittelyä voisi jatkaa pidempäänkin, mutta kandidaatin tutkielman rajatussa tilassa tekemäni tiivistelmä on mielestäni varsin kattava. Lisäksi tavoitteenani oli luoda riittävän laaja teoriapohja, jotta siitä olisi hyötyä myös tulevassa pro gradu -tutkielmassani, mikä mielestäni onnistuikin hyvin. Sukupuoli-identiteetin merkitystä alakoulussa tutkiessa kohtasin ongelman, sillä suoraan alakouluun liittyvää tutkimusta aiheesta on, kuten aiemmin mainitsin, yllättävän vähän. Sukupuoleen kohdistuvat tutkimukset koululaisille määrittelevät pääasiassa sukupuolten välisen tasa-arvon ja siihen liittyvien valtahierarkioiden vaikutuksia tai mahdollisesti tutkivat oppimateriaalien sukupuolettuneisuutta, mikä ei suoraan liity sukupuoli-identiteettiin, jota tässä tutkimuksessa tutkin. Identiteetin syntyä ja kehitystä kuvailevat tutkimukset, joita tässäkin tutkimuksessa käytin ovat puolestaan identiteettitutkimuksen alaisia ja usein psykologian tutkimusaloilta peräisin. Näkisinkin suuremman kysynnän kasvatustieteiden alla perehtyä juurikin identiteetin syntyyn ja erityisesti siihen, kuinka sukupuoli-identiteetti muovautuu ja kehittyy alakouluikäisellä oppilaalla ja millaiset tekijät siihen vaikuttavat. Lisäksi sukupuoli-identiteetin merkityksestä ja roolista lapsen ja nuoren elämässä olisi mielenkiintoista saada lisää tietoa.

Koulumaailmaan on luotu kuitenkin oppaita, kuten muun muassa *Tasa-arvotyö on taitolaji* (2015), siitä, millaista sukupuolitietoinen opetus on ja miten sukupuolta tulisi käsitellä koulussa, mikä on mielestäni mielenkiintoista verrattuna siihen, kuinka vähän löysin tietoa

alakouluikäisten oppilaiden omasta suhteesta sukupuoli-identiteettiin tai myöskään sosiaaliseen sukupuoleen, eli *gender*-sanan määritelmiin yleensä. Oletettavasti suurin osa näistä ohjeista pohjautuu tutkimuksiin, joita on tehty aikuisille, mikä on ymmärrettävää, sillä oppilaat tulevat luomaan aikuisuudessa käsityksensä sukupuolesta sen perusteella, mitä he ovat elämänsä aikana oppineet, mutta kuitenkin Jääskeläinen on kumppaneineen (2015, 12) todennut sukupuolikäsitysten muodostuvan juuri kouluikäisillä oppilailta, joten näiden käsitysten muotoutuminen itsessään ja siinä tapahtuvat identiteetin muovautumiset voisivat olla mielenkiintoista opittavaa.

Identiteettiä määrittelin Saastamoisen (2006, 174-175) teorioiden kautta. Nämä teoriat käsittelivät maailman tekstuaalisuutta ja sitä, kuinka ihmiset tulkitsevat ympäröivää maailmaansa ja muovaavat identiteettiä tuon maailman antamien tietojen mukaisiksi. Tämä sosiaalinen konstruktionismi identiteetin synnyn perustana luo mielestäni mielenkiintoisen pohjan myös sukupuoli-identiteetin synnylle, sillä ihmiset muovaavat omaa identiteettiään toisten ihmisten ymmärtämään muotoon. Voivatko ihmiset tämän seurauksena myös kokea painetta asettua tiettyyn sukupuolirooliin identiteettinsä tasolla? Mahdollisena tutkimuksen kohteena tulevaisuudessa olisikin mielenkiintoista nähdä se, kuinka lähisukulaisten ja tuttavien sukupuolistereotyytiat ja uskomukset vaikuttavat kasvavan henkilön identiteetin kehitykseen sukupuolen osalta. Lisäävätkö vahvat sukupuoliroolit ympäristössä ristiriitaa ihmisten oman sukupuolen kokemuksen kanssa, sillä se voi lisätä uskomusta siitä, että ollakseen mies tai nainen tulee käyttäytyä tietyllä tavalla, vai onko sillä kenties minkäänlaisia seurauksia. Koulussa tapahtuvan seksuaalisen ahdistelun liittyessä usein poikana tai tyttöinä olemiseen (Hirvonen, 2018) sukupuoli-identiteetin kehityksen tutkiminen ennen alakouluikään kasvamista voisi olla hyvinkin hyödyllinen tutkimuskohde.

Tähän liittyen tutkimuksissa käsittelin myös Rismanin ja Whartonin ideoita (Risman, 2009, 81–84; Wharton, 2005, 228) sukupuolten välisen tasa-arvon saavuttamisesta. He pohtivat, voiko tasa-arvoa saavuttaa ikinä sukupuolista yhä puhuttaessa, sillä sukupuoli itsessään on käsitteenä ja hierarkiana kasvanut vahvasti kiinni länsimaiseen yhteiskuntaan. Heidän mukaansa tasa-arvoa saavuttaakseen sukupuolet olisi siis määriteltävä vain geneettisiksi ominaisuuksiksi, joiden ainoa merkitys olisi lisääntyminen. Tämä ajatus herättää pohtimaan myös suomenkielistä *sukupuoli*-sanaa itsessään; käsite on yhdyssana, joka muodostuu

kahdesta sanasta: suvun jatkamiseen liittyvästä *suku*-sanasta ja kahdesta puolesta oletuksen sisällään pitävästä *puoli*-sanasta. Voidaankin pohtia sisältääkö kielessämme tämä käsitys itsessään jo jaon kahteen perinteiseen sukupuoleen ja ohjaako kieli siten myös kulttuuria, vai onko kyse vain kulttuurimme aiheuttamasta mielikuvasta, sillä olemme pitkään eläneet maailmassa, jossa sukupuolia on ajateltu olevan vain kaksi. Jos sukupuoli ei olisi merkitsevä asia enää sosiaaliselta tai psykologiselta kannalta, voitaisiin päästä eroon luokitteluista ja ennakkoluuloista siitä, millaisia ihmisiä ”miehet” tai ”naiset” ovat. Muutos olisi kuitenkin huomattavan suuri ja sellaisen ajaminen läpi kokonaisen yhteiskunnan tasolla olisi merkittävä muutos. Siinä on kuitenkin myös mahdollisia heikkouksia.

Sukupuolten hävittäminen sosiaaliselta kannalta vaikuttaisi ensinnäkin tutkimuksen tekoon. Millä tavalla se vaikuttaisi tähän mennessä tehtyjen tutkimuksen luotettavuuteen, jos käsitteistö muuttuisi kokonaan ja sukupuoli ei enää merkitsisikään mitään ihmisten olemuksessa? Jo sukupuolen ajattelu tilannesidonnaisena toimintana vaikeuttaa tutkimuksen tekoa, kuten aiemmin toin ilmi, sillä on vaikeaa, ellei peräti mahdotonta tunnistaa, mitkä ihmisen toiminnan osa-alueet ovat osa sukupuolen toteuttamista ja mitkä puolestaan muita identiteetin osa-alueita. (Swann, 2002, 48–49). Jos sosiaalisen sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin määritelmistä luovuttaisiin kokonaan, johtaisi se myös käsitteiden puuttumiseen sukupuolta tuolta kannalta pohtivissa tutkimuksissa. Mahdollisesti se voisi johtaa myös noiden tutkimusten häviämiseen.

Butlerin (2004, 214–215 & 218) pohdinta yhteiskunnan normien rikkomisesta luomalla performatiiveja, jotka eivät mahdu yleisen ontologian käsitykseen sukupuolesta on huomattavasti vähemmän väkivaltainen ratkaisu sukupuolen käsityksen laajentamiseen. Vaikka tasa-arvo-ongelmat vaikuttavatkin olevan yhteiskunnassa hyvin syvälle pinttyneitä, uskon sukupuolen poistamisen olevan todella vaikea tapa poistaa tuo ongelma ja sen sijaan Butlerin ajatuksen olevan lähempänä tulevaisuudessa tapahtuvaa suuntausta. Sukupuolen merkitys identiteetissä on osa-alue, johon en löytänyt tutkimukseni aikana selkeää vastausta, mutta sen merkitystä ei ole väheksytty yhdessäkään tutkimuksessa, joten voitaneen olettaa, että sen poistamisen vaikutus ihmisten omaan identiteettikäsitykseen olisi myös suuri. Lisäksi ihmisten tarve kategorisoida asioita vaikuttaisi olevan suunnaton, sillä vaikka tutkimusten valossa tarkempien ja määritellympien sukupuolikategorioiden luominen ei ole oikea ratkaisu

laajentaa sukupuolikäsitystä, ovat ihmiset sitä julkisessa keskustelussa kaivanneet. *Muunsukupuolinen* on termi, joka on syntynyt kuvaamaan kaikkia heitä, jotka eivät koe asettuvansa ”miehen” tai ”naisen” rooliin ja se osoittaa mielestäni sitä, että sukupuolen käsitteestä ei tulla ainakaan lähiaikoina luopumaan kuvatessa ihmisten sosiaalista tai psykologista puolta, vaan sen stereotypioita pyritään poistamaan näyttämällä sitä, kuinka monimuotoinen sukupuoli onkaan. Mahdollisesti sukupuolikäsitys tulee kuitenkin hiipumaan ihmisten olemuksista puhuttaessa näiden olettamusten ja stereotyyppien merkitysten laskiessa tarpeeksi alhaiseksi.

Myöhemmissä tutkimuksissa, esimerkiksi pro gradu -tutkielmassa voisi olla toisaalta mielenkiintoista myös selvittää millaisia asenteita opettajilla on sukupuoli-identiteettiä kohtaan ja kokevatko he aihepiirin merkitykselliseksi koulumaailmassa. Samoin oppilaiden omia kokemuksia voidaan tarkastella. Yksilöiden asenteiden ja kokemusten tutkimisen lisäksi myös mahdolliset keinot oppilaiden sukupuoli-identiteetin kehityksen tukemiseksi voisivat olla yleisesti hyödyllinen tutkimuskohde tulevaisuudessa. Myös katsaus sukupuolen käsitteen kehittymiseen historiallisessa merkityksessä voisi olla mielenkiintoista. Erityisesti sukupuolen käsittely koulumaailmassa on oletettavasti muuttunut useiden vuosikymmenten aikana. Tässä tutkimuksessa esiin tulleet negatiiviset asenteet sukupuolivähemmistöjä kohtaan tekevät opettajien käsityksen tutkimisen mielenkiintoiseksi. Kokevatko sukupuolen moninaisuutta vastustavat opettajat aiheen jollakin tavalla heidän omaa sukupuoltaan uhkaavana, vai onko kyse kenties vain tietämättömyydestä ja vanhoista stereotyyppioista, jotka ohjaavat heidän ajatuksiaan. Haastattelututkimuksella tällaisen tutkimuksen voisi toteuttaa, mutta toisaalta voisiko aihe olla niin intiimi, että siitä puhuminen tuottaisi ongelmia ja rehellisten vastausten saaminen olisi hankalaa. Tämän kaltaisen haastattelun tekemisessä luotettavan haastattelija–haastateltava suhteen luominen olisi välttämätöntä, minkä seurauksena tutkimuksen otanta ei voisi kovinkaan helposti olla erityisen laaja, mutta tämä on kuitenkin luonnollista laadullisen tutkimuksen ollessa kyseessä.

Lähteet

- Agans, L. (2007). Beyond the Binary: Gender, Identity, and Change at Brandeis University. *College Student Affairs Journal* 26(2), (201–207).
- Bohman, J. (2005) Critical Theory. Teoksessa: Zalta, N. (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2016 Edition). Haettu (2.3.2018) osoitteesta: <https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/>
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1999). Esipuhe. Teoksessa: Judith Butler. *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous*. (suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi). (2008). (17–37). Helsinki: Gaudeamus.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender* New York: Routledge.
- Hallamaa, L. (2018). Suomalaiset luulivat, että sukupuolten välinen tasa-arvo oli valmis – Sitten #metoo paljasti, että olimme vain kuvitelleet. *Helsingin Sanomat* (10.2.2018). Haettu (1.3.2018) osoitteesta: <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005559696.html>
- Hirvonen, S. (2018). Oulun yliopiston tutkimus: Seksuaalinen häirintä yleistä alakouluikäisillä. *Yle uutiset* (10.2.2018). Haettu (1.3.2018) osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-10069471?origin=rss>
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempiäinen, M., Kajander, V. (2015). *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Tampere: Juvenes Print. Haettu (5.2.2018.) osoitteesta: http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf
- Kahn, M & Gorski, P. (2016) The Gendered and Heterosexist Evolution of the Teacher Exemplar in the United States: Equity Implications for LGBTQ and Gender Nonconforming Teachers. *International Journal of Multicultural Education* 18(2), 15–38.
- Kuusela, P. (2006). Realismi ja sosiaalisen identiteetin episteeminen status. Teoksessa: Rautio, P. & Saastamoinen, M. (toim.) *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologi-*

- nen ja sosiologinen näkökulma. (36–56). Tampere: Tampere University Press.
- Lehtonen, J. (2012). Opettajien käsityksiä seksuaalisuuden kirjosta. *Nuorisotutkimus*. 30(2), 21–32.
- Metsämuuronen, J. (2006). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. (3. uud. p.) Helsinki: International Methelp.
- Metsämuuronen, J. (2003). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä* (2. uud. p.). Helsinki: International Methelp.
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014:96*. Helsinki. Haettu (9.10.2017) osoitteesta: http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus. *Toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu oppilaitoksissa*. Haettu (5.2.2018) osoitteesta: http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/toiminnallinen_tasa_arvosuunnittelu_oppilaitoksissa
- Oulun normaalikoulun johtokunta. (2016). *Oulun normaalikoulun perusopetuksen toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma 2015–2018*. Oulu. Haettu (5.2.2018) osoitteesta: http://nk.oulu.fi/ops/Tasa-arvo_ja_yhdenvertaisuussuunnitelma_ONK.pdf
- Pirskanen, H. (2006). Ruumiillistuvat sukupuoli-identiteetit pelissä. Teoksessa: Rautio, P. & Saastamoinen, M. (toim.) *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. (90–122). Tampere: Tampere University Press.
- Prince, V. (2005). Sex vs. Gender. *International Journal of Transgenderism*. 8(4), (29–32). Haettu (2.3.2018) osoitteesta: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1300/J485v08n04_05?needAccess=true
- Risman, B. (2009). From doing to undoing: gender as we know it. *Gender & Society*, 23(1), (81–84).
- Saastamoinen, M. (2006). Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa: Rautio, P & Saastamoinen, M (toim.) *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. (170-181.) Tampere: Tampere University Press.

- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasa: Vaasan Yliopisto.
- Salomäki, V-M. (2011). *Biologisen sukupuolen rakentaminen. Ruumis ja sosiaalinen sukupuoli antiikista nykypäivään*. Turku: Turun Yliopisto. Haettu (18.1.2018) osoitteesta: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67485/AnnalesC306Salomaki.pdf?sequence=1>
- Suhonen, S. (2014). Sukupuolen määrittelyn käytännöt ja itsenään elämisen mahdollisuudet. Teoksessa: Gissler, M.; Kekkonen, M.; Känkänen, P.; Muranen, P. & Wrede-Jäntti, M. (toim.) *Nuoruus toisin sanoen*. (178–186). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaain neuvottelukunta. Haettu (30.9.2017). osoitteesta: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/120384/THL_2014_TEE019_09062015.pdf?sequence=5
- Sunderland, J., Cowley, M., Abdul Rahim, F., Leontzakou, C. & Shattuck, J. (2002). From representation towards discursive practices: Gender in the foreign language textbook revisited. Teoksessa: Sunderland, J & Litosseliti, L. (toim.) *Gender Identity and Discourse Analysis*. (223–255.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sunderland, J & Litosseliti, L. (2002). Gender identity and discourse analysis: Theoretical and empirical considerations. Teoksessa: Sunderland, J & Litosseliti, L. (toim.) *Gender Identity and Discourse Analysis*. (3–39.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sunnari, V. (2003) Training Women for the Role of 'Responsible Other' in Primary Teacher Education in Finland. *European Journal of Teacher Education*, 26(2), (217–227).
- Swann, J. (2002). Yes, but is it gender? Teoksessa: Sunderland, J & Litosseliti, L. (toim.) *Gender Identity and Discourse Analysis*. (43–67.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. (2017a). *Lapset, nuoret ja perheet. Keskeiset käsitteet*. Helsinki. Haettu (5.2.2018) osoitteesta: https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/menetelmat/seksuaalisuus-puheeksi/keskeiset-kasitteet

- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. (2017b). *Seksuaalinen suuntautuminen*. Helsinki. Haettu (1.10.2017) osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/seksuaalinen-suuntautuminen>
- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. (2018). *Sukupuolentutkimus yliopistoissa*. Helsinki. Haettu (29.3.2018.) osoitteesta: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolentutkimus/sukupuolentutkimus-yliopistoissa>
- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. (2017c). *Sukupuoli-identiteetti*. Helsinki. Haettu (30.9.2017) osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuoli-identiteetti>
- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. (2017d). *Sukupuoli*. Helsinki. Haettu (18.1.2018) osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli>
- Teräs, L. (2005). Millainen on tyttö tai poika – sukupuolistereotyyppien vaikutus minäkäsitykseen ja tasa-arvoon. Teoksessa: Leinonen, E. (toim.) *Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt – sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen*. (57–67). Oulu: Oulun Yliopisto. Haettu (5.2.2018) osoitteesta: <http://www.kajaa.ninyliopistokeskus oulu.fi/proj/womenit/opetuksenjaohjauksentasa-arvoisetkaytannot.pdf>
- Wharton, A. (2005). *The Sociology of Gender. An Introduction to Theory and Research*. New Jersey: Blackwell.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Haettu (5.2.2018) osoitteesta: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>
- Zacko-Smith, J. & Smith, P. G. (2010). Recognizing and utilizing queer pedagogy: A call for teacher education to reconsider the knowledge base on sexual orientation for teacher education programs. *Multicultural Education* 18(1), (2–9). Haettu (09.01.2018) osoitteesta: <https://search.proquest.com/docview/860370109?accountid=13031>